

FILOLOGIJA 63, Zagreb 2014

UDK 003.349:811.163.4*3+347.67(497.5Dubrovnik)

Izvorni znanstveni članak

Primljen 2.VI.2013.

Prihvaćen za tisak 24.IX.2013.

Ivana Lovrić Jović

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

ilovric@ihjj.hr

DUBROVAČKE ĆIRILIČNE OPORUKE IZ 17. I 18. STOLJEĆA

U razdoblju 17. i 18. stoljeća kada se hrvatski jezik u dubrovačkim arhivskim spisima upotrebljava znatno više nego prije, među oporukama pronalazimo samo tri ćirilične. Osobnost u iskazivanju te izravnost pisanja po diktatu oporučne tekstove uvrštava među vodeće jezične dokumente u kojima se pučki govor može ogledati. Rad opisuje jezične značajke ćiriličnih oporuka kroz tri jezične razine – fonološku, morfološku i sintaktičku, a rezultati se uspoređuju s onima do kojih se došlo analizom latiničkoga dijela dubrovačkih oporuka.

Ćirilica je u dubrovačkoj prošlosti poznata od davnina. Slavska kancelarija djelovala do u 16. stoljeće i tamo su se dokumenti na hrvatskom jeziku pisali ćirilicom. Hrvatski su latinični tekstovi prevladali tek s renesansom i humanizmom. Prva je hrvatska ćirilična tiskana knjiga (također) dubrovačke provenijencije (*Oficij s molitvama Bogorodici*, 1512.), a istim je pismom napisan i dubrovački zbornik *Libro od mnozijeh razloga* (1520.).

U ovom radu istražit će se ćirilične oporuke koje su pronađene slučajno, među dubrovačkim latiničnim oporukama, iako nigdje nije zabilježeno da se u toj seriji nalaze i one pisane ćirilicom.¹ Čuvaju se u dubrovačkom Državnom arhivu, u seriji *Testamenta Notariae* (10,1.) gdje je najviše hr-

¹ Tri ćirilične oporuke na kojima se ovaj rad temelji pronašla sam tijekom stvaranja korpusa za magistarski rad (Lovrić Jović 2004). Prilikom fotografiranja latiničnih oporuka koje će ući u korpus te odlučivanja o tome koje će se oporuke izostaviti zbog loših tehničkih uvjeta poput uništenoga papira ili umrljanoga većeg dijela oporuke, tri sam pronađene ćirilične oporuke zanemarila i zaobišla, da bih se ovom prilikom vratila tim prašnim arhivskim fasciklima u potrazi za trima ćiriličnim oporukama, gotovo kao za trima iglama u plastu sijena. Naime, arhivske dubrovačke oporuke iz 17. i 18. stoljeća obasežu 30 svezaka (52.–82.), među njima ima mnoštvo oporuka na tali-

vatskih spisa. Isti arhiv nudi i bogatu arhivsku seriju ćirilćnih dokumenata, no ona ne sadržava nijednu oporuku, kao ni arhiv Srpske pravoslavne crkve (sv. Blagovještenja). Stoga se moųe reći da su te oporuke jedine dubrovaćke ćirilćne oporuke iz 17. i 18. stoljeća.²

Rezultati jezićne analize ćirilćnih oporuka usporedit će se s rezultatima analize latinićnih dubrovaćkih oporuka³ i dubrovaćkih *franćezarija* – prilagodaba Molièreovih komedija koje predstavljaju knjiųevnu stilizaciju dubrovaćkoga idioma istoga razdoblja.⁴

Oporuke se ubrajaju u tzv. isprave, a njih karakterizira odrećena konvencionalnost, tj. pravilnost koja moųe biti vanjska (pismo, materijal – papirus, pergamena, papir, zatim tinta, pećat i razni znakovi) i unutrašnja (struktura, jezik i stil). Stoga jezik oporuke pripada administrativnome jezićnom ųanru, no ta se odrednica zapravo *opravdava* samo u uvodnome i zakljućnome dijelu koji su obiljeųeni strogim jezićnim formulama. S druge je strane, njezin središnji dio – onaj zbog kojega i nastaje – razgovornoga tipa i privatne prirode pa u njemu oćekujemo elemente razgovornoga jezika. Obiljeųene su staloųenim izrićajima, izdiktiranim u relativno stereotipnom obliku bliskomu prijatelju, biljeųniku, ili prepisivanima u Notarijatu, a ponekad su oporućitelji pisali i vlastitom rukom.

Jezik oporuka stoga je već postao korpusom za opis govora (tzv. *parlate*) iz prošlosti, pa će se i u ovima, ćirilćnima, takvo što imati na umu.⁵

Struktura oporuka

Oporuka je isprava, stoga u pravilu ima uvod, sredinu i zakljućak – diplomatskim rjećnikom *protokol*, *tekst* ili *korpus* i *eshatokol*.⁶

janskome jeziku, a odabrani je jezićni korpus (za magisterij), nastao transkripcijom hrvatskih oporuka, obasezao 100 lektorskih kartica teksta.

² Ove je ćirilćne oporuke transkribirala Marijana Horvat na ćemu joj svesrdno zahvaljujem.

³ Dubrovaćke su oporuke temom autorićina magistarkoga rada (Lovrić Jović 2004). Korpus obaseųe 100 lektorskih stranica transkribiranoga teksta.

⁴ Dubrovaćke su *franćezarije* temom autorićine disertacije (Lovrić Jović 2011). Korpus obaseųe 23 komedije otisnute na 649 stranica formata 25 × 17 cm. Rukopis disertacije proširen je i obogaćen aneksnim rjećnikom u izdanju: Lovrić Jović 2015.

⁵ U ųelji za otkrivanjem i opisivanjem staroga dubrovaćkoga govora *unutar dubrovaćkih mira* nasuprot onome unutar *knjiųnih korica*, tj. iz dubrovaćke knjiųevnosti, prvo sam posegnula za dubrovaćkim latinićnim oporukama pisanim hrvatskim jezikom drųeći ih svojevrsnim ogledom pućkoga govora (Lovrić Jović 2002). Poslije je to postala tema mojeg magistarskoga rada (Lovrić Jović 2004).

⁶ Strukturna analiza prema Stipišić 1985.

I. PROTOKOL sadržava dio nazvan *intitulatio* koji nam donosi ime pisca isprave, tj. oporučitelja, a osobnomu imenu u pravilu prethodi lična zamjenica u prvome licu jednine:

Ja, rečeni Adži Jovo Dučić Vitković.

Jednako i u latiničnoj:

Ja, Dun Nikola Fiorović.

II. KORPUS ili *tekst* počinje uvijek tzv. *arengom*, formulom kojom se izražava misao o razboritosti raspodjele nasljedstva čime se moramo pozabaviti dok nas još služi zdravlje. Takve izjave slijede odmah iza imena:

pišem mo[j]om pameti dobrom i ostaljam i u ovo knjige što nije mogo stati u prvi vol[umen] knjige da se ima i ovo i ono ispraviti i dati po mo[j]oj smrti da se iznamiru dje smo naredili.

Slično i u latiničnoj oporuci:

nahodeći se nemoćan u tijelu, a s pomoći Božjom zdrav u pameti, zato spomenujući se riječi Božje što govori evanđelje sveto 'budite pripravni zašto ne znate dnevi ni časa...

Korpusu pripada i *dispositio* koji je, s obzirom na pravni čin, najvažniji dio isprave jer sadržava materijalni ili moralni objekt koji se daje destinataru. U ovim oporukama on počinje glagolom *ostavljati* (u 1. l. jd. prezenta) i nastavlja se tzv. formulom *pertinentiae* kojom se nabraja sve što se nasljednicima ostavlja:

Ostaljam u Svetu Gospu manastir trebinski ako bi se kadagod ogradila crkva stara za moju dušu [...] mađarija četiri stotine, 400.

Latinične oporuke potvrđuju isto:

ostavljam da se dade jedna perpera u svetu Gospođu, jošte ako je gdje inđe zakon dat u kojgodu crkvu izvan ovijeh koje sam imenovao da se dade.

Završna formula, tzv. *CORROBORATIO*⁷, osigurava pravni učinak, trajnost i svjedočanstvo. Ćirilичne oporuke potvrđuju izvjesni strukturni nesklad jer se ta formula javlja na više mjesta kroz oporuku:

Ja, Adži Jovo Dučić Vitković, afermavam gornje pismo i podpisujem i mo[j]om rukom i da ovo isprave ovi ljudi koje stavljam i više upisani po smrti mo[j]oj ni n[j]oj dvije mađarije; odnosno: Ja Adži Jovo Dučić Vitković afermavam ovo pismo i činim i od dobre volje da je verovano i ovo na volju.

Potonje se izjave javljaju nesustavno, i to kroz *korpus* (središnji dio) oporuke, dok je na mjestu gdje je *corroboratio* predviđen, potvrđena izjava slobodnijega stila:

⁷ Prema lat. *corroboro* 1 = osnažiti, ojačati.

Ja, Adži Jovo reko ovo.

Latinične su oporuke uredne strukture pa se završna formula nalazi gdje i pripada — na završetku. Kao i u ćiriličnim oporukama, uvodi je talijanizam *afermavam*, uz istoznačni glagol *potvrđujem*:

Ja, Matija Andrić, afermavam rečeni testamenat;

odnosno:

Pisah ja, Benko Marinović, mojom vlastitom rukom i potvrđujem sve što sam odisgara pisao.

DATATIO je formula kojom se označuje mjesto i vrijeme sklapanja isprave. U ćiriličnim oporukama datum je iskazan na hrvatskome jeziku:

Na 1707 novem[b]ra 20 u Dubrovniku;

dok su latinične oporuke osim hrvatskoga jezika potvrdile talijanski i latinski:

na 5. đenara 1619 u kući; A di 22 di maggio 1615 in Belgradi; ad 19 di Giug. 1669 in Dbk.

Imajući na umu da oporuke pripadaju razdoblju koje se drži početkom standardizacije hrvatskoga jezika⁸, važno je istražiti njihove osnovne jezične značajke — fonološke, morfološke i sintaktičke. S obzirom na siromašan korpus tj. mali broj ćiriličnih oporuka, one neće moći biti potvrđene u svim jezičnim segmentima ili elementima relevantnima za pojedinu jezičnu razinu.

Fonološka analiza

Prva i najzanimljivija fonološka odrednica zasigurno je zamjena praslavenskoga glasa *jat*, prema kojoj se određuje pripadnost novoštokavskim govorima (jekavski izgovor nasuprot ikavskomu).

U osnovama riječi pronalazi se jekavski odraz: *dvije, djevojaka, djeci*. Osnova *vědě-* potvrđena je u liku *vidjeli* gdje se iz pozicijskih razloga *jat* ostvaruje jednom ikavskim, drugi put ijekavskim odrazom.

Tako je i u latiničnim oporukama: *djevojka, mjesto, objema* odnosno: *spovidjeti* — te u *frančezarijama: objedvije, djevojka, mjesto*, odnosno: *pripovidjet* (Lovrić Jović 2004:14, 15; 2011:36, 41).

Ekavski odraz potvrđuju likovi *verovano, mesto i leto*.

⁸ Početak hrvatskoga standarda Brozović (1970a, 1978) smješta u sredinu 18. stoljeća jer drži da se tada formira i počinje standardizirati »novoštokavski hrvatski pismeni jezik« kao iznadregionalni pismeni jezik.

U osnovama *měst-* (*mesto*), *věr-* (*verovano*) te *lět-* (*leto*) u dubrovačkome se području ekavizam ne očekuje pa ga ne potvrđuju ni dubrovačke *frančezarije* (*mjesta*, *vjeru*) ni dubrovačke oporuke (*mjesto*, *vjeri*) — (Lovrić Jović 2011:36, 38; 2004:14, 17). Podsjećamo da nije riječ o knjiškim ekavizmima kao npr. *telesan*, *celov* itd.⁹

Mješoviti odraz potvrdili su sljedeći primjeri: osnova *dě-* ima jekavski odraz u oblicima *dje* i *odje*, a ikavski u prilogu *odika* ('ovdje'), dok je osnova *pě-* potvrđena s ekavskim odrazom u imenici *opela*, a jekavskim u inačici iste imenice — *opiljlela*.¹⁰

Mješoviti su odrazi uobičajeni i u usporednim korpusima — latinične oporuke: *gdje*, *drugdi*; *frančezarije*: *ovdje*, *ondi* te *ovde* (samo u likova Bosanaca) — (Lovrić Jović 2004:16; 2011:39, 40).

Sekundarnim odrazom *jata* i hiperjekavizacijom u dubrovačkome se govoru sufiks *-ir* proširuje u *-ijer* pa su ga npr. latinične dubrovačke oporuke potvrdile likom *manastijer*, *štogodijer*, a *frančezarije* uz *manastijer* imaju i *pastjerica* (Lovrić Jović 2004:19, 2011:42). Ćirilčne ga oporuke nemaju, odnosno potvrđuju samo lik s ikavskim odrazom: *manastir*.

Refleks *ě* u gramatičkim je morfemima potvrđen u nastavcima zamjenično-pridjevne osnove: *ubogiljlem*, *moljiljlem*, *starijlem*, gdje se odrazio slijedom *ije*, a tako je i u usporednim korpusima — latinične oporuke: *ovijeh*, *mletačkijeh*, *frančezarije*: *mojijeh* — (Lovrić Jović 2004:17, 18; 2011:42–44).

Vokalizacija konsonanta *l* dosljedna je: *naredio*, *rekaio*.

U istom je primjeru potvrđen i nesažeti dočetak *-ao* (*rekaio*), koji su dosljedno ponudile i dubrovačke oporuke iz istoga razdoblja (*pisao*)¹¹, dok su npr. dubrovačke *frančezarije* bogato urešene pojavom sažimanja dočet-

⁹ Likovi *celov* i *telesne* nisu nepoznati ni dubrovačkim *frančezarijama* (Lovrić Jović 2011:39), a oporuke ga, vjerojatno stoga što nije riječ o književnome tekstu, potvrđuju samo jednom, iz pera oporučitelja Mihajla Komaševića, kožara, koji je prema drugim jezičnim elementima u radu obilježen kao došljak, pa su (samo) iz njegova pera izašli i ekavizmi *svedok* i *svedočim* (Lovrić Jović 2004:17, 23).

¹⁰ *Opelo* / *opijelo* — 'pravoslavni crkveni obred (crkvena služba) praćen *pojanjem* i čitanjem molitava nad mrtvacem pri sahrani'. Potvrđuje ga i ARj (9:56) gdje se doznaje da ga od rječnika ima samo *Vukov*. Skok (2: 671–672) ga izvodi od stare osnove *pě-* kao i *pjevati* pod kojom se natuknicom i tumači. Pod istom natuknicom Skok izvodi i glagol *pojati* koji se također javlja u ovim ćirilčnim oporukama, u značenju 'pjevati u crkvi, obično u pravoslavnoj crkvi i u crkvama istočnog obreda'.

¹¹ Sažeti su oblici u oporukama zasnježeni iznimno rijetko. Glagolski se pridjev radni čak 23 puta ostvario punim nastavkom (*pisao*), dok je samo 4 puta zasnježeni sažetim oblicima (*poslo*, *zazvo*, *reko*, *upiso*).

nih vokala (*dō, imō, išō, obećō, došō, rekō, zastō, sastō, obaznō, imō, stō, pō, dopō, znō, poznō*, čak i u pridjevu *vrō* ('vreo').

Otpadanje glasa *h* u ćirilčnim je oporukama dosljedno, bilo na početku riječi: *Adži, ercegovačkomu*, ili pred glasom *r*: *risćanski[j]e* (jer se može pretpostaviti da je cjeloviti lik glasio *hrisćanskijeh**) bilo u sredini: *do'odilo, na'odi* ili na kraju riječi, u genitivu množine: *višerećenije* ('višerećenih').

Pojava otpadanja glasa *h* ćirilčne oporuke bitno odvajaju od latiničnih koje potvrđuju sljedeće primjere: *haljine, hered, Arhandela, Mihajla, dubrovačkijeh*, gl. *htijah*; kao i od *frančezarija*: *hodite, haljina, prohodilo, dohodi, iznahodi, samijeh, tijeh, takijeh* (Lovrić Jović 2004:27–29; 2011:51–54).

U ćirilčnim oporukama nije potvrđena pojava bilježenja neetimološkoga *h*.¹²

Jotaciju je u ćirilčnim rukopisima moguće sustavno promotriti, dok je u latiničnim rukopisima iz 17. i 18. stoljeća to ograničeno. Naime, u slučajevima s prozirnim *d* u kojima je grafijski skup *dj* posljedica tradicionalnoga pisanja, očekivana jotacija ne može biti registrirana. O njoj se u tom slučaju zaključivalo posredno, na temelju zaokruženih teorija o dubrovačkome govoru i književnoj tradiciji, prema kojima se za promatranje razdoblje očekuju štokavski refleksi praslavenske jotacije, posebno zamjena glasa *d'* štokavskim *đ*.

Sekundarna je jotacija provedena u likovima imenica *braćom* i *rođakom*, dok u liku glagola *naredjuju* jotacija nije provedena (odnosno ne bilježi se jer se slijede druga pravopisna načela).

Slično je i u usporednim korpusima — latinične oporuke: *braća, rođaka, naređenja*, ali i *bratja, rođaci, priminutje, milosrdje, zdravje* te *frančezarije*: *rođaci, braća, treći*, ali i *došastje, cvijetje, primal'jetje, krstjanin, rođjak* (Lovrić Jović 2004:32; 2011:61–62).

Jekavska jotacija nije provedena u likovima imenica *djevojaka* i *djeci*, u zamjenici *dje* i prilogu *odje*, dok je u obliku glagola *htjeti* potvrđena: *ćela, Sćepana*.

Uz primjere bez provedene jotacije (*djeci, ponedjenika, dje / gdje / nigdje, vidjeti, ispovidjela*), korpus latiničnih oporuka također je potvrdio i one s

¹² To je možda posljedica siromašnoga korpusa jer se leksemi u kojima se to očekuje inače javljaju rijetko. Tako su i dubrovačke oporuke (na 100 lektorskih kartica transkribiranoga korpusa) neetimološko *h* potvrdile tek u liku *malahno* (tipičnome i za dubrovačku književnost), dok su *frančezarije* uz taj primjer potvrdile i *mladjahna, polagahno, polahše, ponajlahše, lahši* (dakle promjenu *g > h* u oblicima od osnove *lahk-* nastale od praslavenskoga oblika *lggbkb > lagk > lahk*). Promjena *k > h* provedena je i u liku *omehšat*, a o istoj se može govoriti i u primjeru osobnoga imena *Luhša*.

provedenom jotacijom (*neđelju, viđeti, nješto*). Jednako i frančezarije: *djetinstvo, l'jepost, primal'jetje, dje / ovdje / drugovdje / djegod / nigdje* te *viđjet, siđjet, žudjet, hotjet* uz: *ovđe / onđe, ćeraš, njeki, zacrljenjet, pobješnjeti* (Lovrić Jović 2004:33–34; 2011:62–63).

Jednačenje suglasnika nije provedeno u primjerima *odkupe* ('otkupiti'), *podpisujem, riscánski[l]e* ('kršćanskih') i *Sćepana* ('Stjepana'), dok lik z *braćom* tu pojavu potvrđuje.

Latinični korpus pokazuje isto: *ubrusčić, oblužene, odkupio, odprije, srbskijem, svjedočba* uz: *ishodi, svidodžbom, zgradio*; a tako i frančezarije: *jedanput, š njome* ('s njom'), *sudcu, sladki, ljubko, izprid, izhodi, odkad, odhranjen* uz: *iskitjeno, ženidba, dište* (imp. 'dižite'), *rashladit, zbogom, z djevojkam, z braćom* (Lovrić Jović 2004:35–36; 2011:67–68). Za bilježenje provedenih artikulacijskih pojava jednačenja suglasnika po zvučnosti i po mjestu tvorbe, dijakronijski gledano, potrebno je imati razriješena pravopisna pitanja. Kako se pretpostavlja da ona u promatranome razdoblju nisu bila još ni postavljena, pa tako ni riješena, u ćiriličnim se oporukama ne očekuje sustavno bilježenje glasovnih promjena ovoga tipa.

Redukcija suglasničkih skupina i gubljenje suglasnika potvrđeno je na početku riječi — *ćeri*, u sredini — *ostaljam*, te u dočetu — uglavnom u brojevima: *šes, petnaes* i u infinitivima: *dat, sastavljat*. Uz to su potvrđeni i cjeloviti dočeci: *pomoliti, poljlati*. Valja naglasiti da u likovima tvorenicama nastalih od glagola *stavljati* središnji glas otpada samo u slučaju glagola *ostavljati* (*ostaljam*), dok se *sastavljati* (*sastavljat*) i *stavljati* (*stavljam*) javljaju cjelovitim likom, o čemu će biti riječi i na samome kraju rada.

Oporuke pisane latinicom obilnije su zasvjedočile cjelovitim likom imenice *kći* (*kćeram, kćerima, kćere, kćeri, kćeri*), uz rjeđe okrnjene likove (*ći, ćeri*), a dočetak je potvrđen također objema inačicama, npr. u brojeva *šest* i *šes*. Frančezarije nemaju inačica kada je u pitanju imenica *kći* jer je lik uvijek cjelovit: *kći, kćere, kćer, kćerce, kćerom*. To nije slučaj s drugima: lik *ko* daleko je čestotniji od *tko*, čemu se pridružuju i primjeri: *niko, iko; ovaka, ovake, onaki, laživa, gospostvo, gosposke, mrtac, čoek* te *rados, mlados, žalos* itd. (Lovrić Jović 2004:36–37, 2011:69–72). Podsjetimo da je ova pojava obilježila i Gundulićev jezik (*desposki, ljustvo*), ali i pučki jezik 19. stoljeća (*prs, rados, pūs, plaš*).¹³

Zamjenični se pridjev *vsak* javlja u osnovnome liku — *vasako* ('svako') i s metatezom — *svaku*.

¹³ Rešetar 1941:18; govorom svojih sugrađana u 19. se stoljeću bavio Dubrovčanin Pero Budmani (1883:159).

Tako je i u latiničnim oporukama, u slučaju osnovnoga lika *vas* (*vas* i *vaskoliki* uz *sva*, *sve*, *svekolike*, *svekoliko*) i u *frančezarijama* (*vas*, *vazdan*, *vaskolik* pored *svikolici*, *svega*) (Lovrić Jović 2004:40; 2011:78).

Morfološka analiza

Imenice

U jedninskome sklonidbenom sustavu nije moguće bitnije odčitati revolucionarnost, pa će se prikazati samo jedna dubrovačka crta, dok će imenična množina, iz suprotnoga razloga, dobiti moguću širinu.

S obzirom na konstantnu dubrovačku crtu — sklonidbu vlastitih imena na *-o* — posebno je zanimljivo promotriti jesu li se tako sklanjala i imena iz ćiriličnih oporuka, mnoga od njih netipična za dubrovačku sredinu. Korpus je ponudio: genitivni oblik hipokoristika — *Tepa* (od imena Stjepan)¹⁴; dativni oblik potvrđen primjerima: *Miljju*¹⁵, *Jovu*¹⁶, *Ivu*, te akuzativ potvrđen primjerom *Iva*. Može se, stoga, reći da potvrđuju taj morfološki raguzeizam.

Dok je za suvremeni standard uobičajena sklonidba po *e*-vrsti, tj. po ženskoj promjeni, dubrovačka se imena i u latiničnim oporukama sklanjaju po *a*-tipu, odnosno po muškoj promjeni (G: *Đura*, D: *Jozu*, A: *Frana*), a jednako tako i u *frančezarijama* (G: *Gabra*, D: *Džonu*, A: *Džona*) — (Lovrić Jović 2004:44–47; 2011:86, 87).

Skлонidbene nastavke za nominativ i akuzativ množine potvrđuju sljedeći primjeri — nominativ: *siromasi*, *eredi*, *prokuraduri*; akuzativ: *dinare*, *erede*, *trpeze*, *brojanice*, *opiljlela* / *opela*.

Jednako su ih zapisali i dubrovački oporučitelji (N: *eredi*, *gospari*; A: *ep-trope*, *herede*) u čijim se oporukama posebno istakla potvrđenost kratke množine (*lijeke*, *kmetima* i *sinom* (*sini* — D mn tvoren starim nastavkom *om*). *Frančezarije* potvrđuju iste nastavke (N: *ljubovnici*, *žene*, *riječi*; A: *godišta*, *ruke*), osim čega je zasvjedočen i stari nastavak *-i*: *ljudi*.¹⁷ (Lovrić Jović 2004:47; 2011:89).

Vokativ u ćiriličnoj oporuci nije potvrđen pa nije moguće zaključivati o njegovu nastavku.

¹⁴ U kontekstu točno: *ženi Sćešana Tepa*.

¹⁵ Netipično za Dubrovnik.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Primjeri u širem kontekstu: *koji mrže sve ljudi*, *srcem mrzjet zle ljudi*.

Genitiv množine javlja se s nastavkom *-a*, koji je u literaturi označen revolucionarnim. Za muški su ga rod zasvjedočili primjeri *dinara, groša, Turaka, ereda*, dok je ženski rod potvrđen oblikom *mađarija, djevojaka, sirota*.

U latiničnim se oporukama uz taj nastavak (*dinara, misa, haljina*) javlja i ništični nastavak, no samo tri puta (*haljin, sirot, dukat*) pa je njegova niska čestotnost protumačena kao najava razvoja u pravcu standarda (Lovrić Jović 2004:47, 48; *vidi* i Lovrić Jović 2008:222). Stoga nije iznenadio potpuni izostanak staroga nastavka u dubrovačkim *frančezarijama* (Lovrić Jović 2011:90).

Dativ je padež koji se u oporučnim tekstovima javlja često, jer dolazi u službi neizravnoga objekta, kao dopuna najčestotnijemu od svih glagola u oporuci, glagolu *ostavljati*. Potvrđen je sa starim nastavcima: *ubogil[j]em, stari[j]em, prokuraturom, rođakom* — a zbog oskudne se veličine korpusa ne potvrđuje primjerom u ženskome rodu (*-am*).

Tako je i u latiničnim oporukama gdje se dativ, osim u (rjeđemu) današnjemu obliku, koji je zasvjedočen tek u drugoj polovici promatrana razdoblja, javlja sa starim nastavačnim inačicama tijekom oba stoljeća, sedamnaestoga i osamnaestoga: *konzervaturom, ocem, nepućam, dumnam*, ali i s instrumentalnim *-im*: *rođacim, sinovim, dužnicim, ocim*, te *-ami*: *nepućami, dumnami, ćerami, crkvoami*), uz novi *-ama* (*sirotama*) i *-ima* (*kondicionima, ocima, gosparima*). Slično pokazuju i *frančezarije* gdje se dativ, osim u današnjemu obliku, (*pogledima, balima, mislima*) javlja i sa starim nastavačnim inačicama (*požudam, diklam, frazam* te *kćerami, gospođami*) — (Lovrić Jović 2004:48, 49; 2011:90, 91).

Lokativ je u ćirilčnim oporukama potvrđen starim dativnim nastavkom *-am* (za ž. r.): *na galijam, po crkvam*, dok se u primjeru *po manastiri* vjerojatno krije nastavak *-im* iz kojega je omaškom ispušten dočetni konsonant.

Latinične su oporuke ponudile primjere prema kojima je zaključeno kako se taj padež najstarijim nastavcima tvorio do polovice 17. st., dok su prijelazni nastavci zabilježeni tijekom oba stoljeća. Najnoviji nastavci, jednaki današnjima, pripali su isključivo 18. stoljeću (Lovrić Jović 2004:50, 51). U *frančezarijama* su potvrđeni samo nastavci koji svjedoče o začetku sinkretizma. Kako je to nešto mlađa pojava, nije izneadila jer su *frančezarije* nastale u 18. stoljeću. To je dativni nastavak *-am* (za ž. r.) — *u burlam, na Pločam, po Pilam, u tminam*; instrumentalni nastavak *-ami* — *u rukami, na nogami, na gredami*. Na kraju, u *frančezarijama* je potvrđen i novi nastavak *-ima*: (*u*) *stovarima, u početcima, na leđima, u ustima* (Lovrić Jović 2011:92, 93).

Zamjenice

Ćirilčne oporuke potvrdile su sljedeće zamjenice: ličnu zamjenicu *ja*, posvojnu zamjenicu *moj* u primjerima *moj, moje, moju, mol[j]oj, moga, mojije[h], mol[j]il[j]em*; pokazne zamjenice *ovo, ovi, ovije[h], ono* te upitne zamjenice *što, dje*. Lične se zamjenice javljaju u naglašenim i nenaglašenim oblicima: *mene, mu*.

Upitno-odnosna zamjenica *što* u ćirilčnim je oporukama potvrđena u N i A i glasi *što*, dok genitivni oblik nije potvrđen.

Zamjenica *što* nije se mijenjala od razdoblja 13.–16. st. (Rešatar 1952:109) pa je nalazimo i u latiničnim oporukama koje uz N i A (*što*) potvrđuju i genitivni oblik *šta*. Slično je i u *frančezarijama* koje za nominativ uz oblik *što* potvrđuju i oblik *šta* – potonji samo u likova Bosanaca, što je uputilo na činjenicu da je oblik *šta* za nominativ Dubrovčanima bio neobičan, stran i tuđ (Lovrić Jović 2004:55; 2011:101, 102).

Oskudan korpus ne dopušta praćenje zamjениčnih oblika svojstvenih za dubrovačko područje kao što su sklonidba zamjenice *ona* koja u naglašeno-me obliku glasi *njome*, a u nenaglašenome obliku *jom*; zatim nenaglašeni enklitički oblik zamjenice *oni / one (hi)* te oblik nominativa pokaznih zamjenica *ovaj i onaj (ovi / oni)* i meka promjena u kosim padežima (*ovega, ovemu; onega, onemu*). Osim prvoga spomenutog oblika (*njome* za 'njoj'), latinične su oporuke potvrdile sve ostale dubrovačke značajke, dok su *frančezarije* potvrdile i tu značajku (Lovrić Jović 2004:52–57, odnosno 2011:98–104).

Pridjevi

Zamjениčni pridjev *svaki* potvrđen je s dvjema fonološkim inačicama: *svakom i vasako*.

Fonološka inačica *vas* u latiničnim se oporukama javlja samo u osnovnome pridjevnom obliku dok je u izvedenicama taj pridjev češće potvrđen s metatezom: u prilogu *svekolike, svekoliko*, a rjeđe oblikom *vas: vaskoliki*. *Frančezarije* pokazuju slično – pridjev *sav* redovito se javlja oblikom *vas (od srebra vas)*, pogotovo kada je u sintagmi ili izvedenici sa značenjem 'cijeli dan': *vas dan* ili *vazdan* (Lovrić Jović 2004:56; 2011:103).

Posvojni pridjev izveden od dubrovačkih (skraćениh) vlastitih imena na *-o* u ćirilčnim je oporukama potvrđen primjerom u D jd – *Ivovoj*. Nije pronađen nijedan primjer koji bi potvrdio sklonidbu po ženskome tipu pa se može reći da je korpus u ovome slučaju ozrcalio tipičnu dubrovačku značajku.

Jednako je stanje i u latiničnome korpusu oporuka (*Matova, Đurovoj*), kao i u *frančezarijama* (*Marov, Lambrov*) (Lovrić Jović. 2004:58; 2011:105).

Prilozi

Ćirilичne su oporuke priloge potvrdile oskudno. Jedini prilozi jesu: *gdje* – potvrđen fonološkim likom *dje* te prilog *ovdje* – potvrđen dvjema fonološkim inačicama: *odje* i *odika*.

Sintaktička analiza

Rečenični je ustroj oporuke kao forme ograničen konstrukcijom *ja* – *ostavljam* – D^{18} – *A*, pa su dativ i akuzativ padeži najveće čestotnosti. To znači da u korpusu nisu iskazane stvarne sintaktičke mogućnosti onodobna jezika. One će se ovom prilikom predstaviti onoliko koliko su omogućili ekscerpirani primjeri. Zbog prostorne se ograničenosti iz korpusa neće pratiti sve moguće (potvrđene) sintaktičke značajke. Kriterij toga izbora polaziti će od načela prema kojemu se u radu naglasak stavlja na opis lokalnih osobitosti ili značajka uvjetovanih razdobljem kojemu korpus pripada. Na kraju će se promotriti izricanje posvojnosti koje je, s obzirom na više načina na koje se posvojnost mogla ostvariti, većim dijelom pripalo području sintakse.

Struktura rečenice također je određena vrstom korpusa. Jasno su izražena tri glavna člana rečeničnoga ustrojstva: subjekt – koji je izrečen na početku oporuke: *ja*, rečeni *Adži Jovo Dučić Vitković* (osobnomu imenu u pravilu prethodi lična zamjenica u prvome licu jednine); predikat – koji je izražen trima najčešćim glagolima: *pišem*, *ostavljam* i *afermavam* te objekt – koji može biti *izravan* (njime se nabrajaju oporučno ostavljani predmeti, nekretnine i pokretnine): *mađarija četiri stotine 400* – i *neizravan*: *u Svetu Gospu manastir trebinski*. Redosljed tih elemenata najčešće je stilski neobičniji, odnosno neutralan: (S) – P – O(iz), O(neiz).

Što se duljine, odnosno (zavisne i nezavisne) složenosti rečenica tiče, uvodni, središnji i završni se dijelovi razlikuju. Uvod su označile formule kojima se izražava misao o razboritosti raspodjele nasljedstva:

Jošte ja, rečeni Adži Jovo Dučić Vitković, pišem mo[j]om pameti dobrom i ostaljam i u ovo knjige što nije mogo stati u prvi vol(umen) knjige da se ima i ovo i ono ispraviti i dati po mo[j]oj smrti da se iznamiru dje smo naredili.

Središnji je dio potvrdio kratke jednostavne rečenice u nizu:

¹⁸ Na mjestu dativa, u skladu s dubrovačkom tradicijom, često stoji akuzativ uveden prijedlogom *u* o čemu će još u radu biti riječi.

Bogiću na Zagoru i bratu mu mađarija šes.
Komleni Jakšinoj mađarija deset.
Popu Marku mađarija pet.
Vladici ercegovačkomu mađarija četiri.
Vladici bosanskomu mađarija četiri.
Adži Stevanu kaluđeru mađarija deset.

Jednako je tako u središnjemu dijelu moguće čitati i složene rečenice, najčešće pogodbene, jer se na taj način nasljeđivanje uvjetuje određenim postupcima ili prilikama imenovanoga nasljednika (od trenutka pisanja do izvršenja oporuke). Uvodi ih veznik *ako / akoli*:

akoli ne bi bilo od moljje ćeri ereda, da mu se ima sve davat za dušu i činit opela po crkvam vasako leto dje vide po crkvam.

Završni su dio označile kratke oporučiteljeve izjave:

Ja, Adži Jovo reko ovo.

Jednake su značajke obilježile i latinične oporuke, a razlika se istakla u nešto razvedenijoj rečenici uvodnoga dijela, tipa: *nahodeći se nemoćan u tijelu, a s pomoći Božjom zdrav u pameti, zato spomenujući se riječi Božje što govori evanđelje sveto 'budite pripravnici zašto ne znate dnevni ni časa...* (Lovrić Jović 2004:77–79). *Frančezarije* se sadržajem, namjenom i žanrom toliko razlikuju od korpusa oporuka da je usporedba u ovome području sintakse – neutemeljena.

Sročnost

Imenice muškoga roda na *-a*, što se u današnjemu standardnom jeziku slažu u množini i s predikatnom riječi ženskoga roda¹⁹ – korpus svjedoči imenicom *sluga*: *Slugi koja bi bila u mene*. Iako uza se nema atributnu odrednicu, odnosno zamjenica (*koja*) što uvodi atributnu rečenicu potvrđuje atributni ženski rod jednine, koji potvrđuje i predikat.

Latinične su oporuke istu značajku potvrdile samo donekle. Naime, dvaput potvrđena imenica *sluga* u korpusu se odnosi na žensku osobu, pa se ne može apsolutno zaključiti gornje načelo. Naprotiv, *frančezarije* su promatranu imenicu kontekstom potvrdile za oba roda – *ja ti sam dobra sluga* (izgovara Lambro) i *ja sam dobra sluga* (izgovara Marija) ali i: *ja ti sam dobar sluga* (izgovara Morun) – što je dovoljna građa za potvrdu načela prema kojemu je imenica *sluga* i u jednini mogla imati dopune muškoga i

¹⁹ Npr. *kolovođe su pobjegle* (Barić i dr. 1997:424).

ženskoga roda, a da taj izbor nije bio uvjetovan spolom osobe koju je ona označivala.²⁰ (Lovrić Jović 2004:97; 2011:150).

Zbirna imenica *gospoda* slaže se s predikatom u ženskome rodu jednine i uz nju stoji aribut u ženskome rodu jednine: *akoli ne bi ćela uzeti gospoda; Akoli ne bi gospoda uzela* odnosno: *pomoliti gospodu dubrovačku*.

Imenica *gospoda* u latiničnim se oporukama ne pojavljuje, a u *frančezarijama* potvrđuje sročnost s predikatom u množini muškoga roda: *imali bi gospoda viđat za ovo i ne dat da nam se čini ovaki zulum*.²¹

Sročnost brojevnih imenica zasvjedočena je primjerom u dativu: *Evtanovoj djeci u Mostar troma, mađarija petnaes*.²²

Iz sintakse padeža izdvajamo izricanje datuma u kojemu se može prepoznati akuzativ. Naime, dan u mjesecu izrečen je glavnim brojem i to brojkom: *Na 1707 novem[b]ra 20 u Dubrovniku*.

Akuzativ je na tome mjestu za dubrovačko područje uobičajen. S glavnim je brojem izraženim brojkom ili rječju datiranje potvrđeno i u *frančezarijama* (*dnevi 28 aprila, na deset dečembra*) i u latiničnim oporukama (*na 25 marča*), uz to je u oporukama zasvjedočen i redni broj (*na 5. đenara 1619* — ovdje bez točke nakon godine; *na prvi decembra*) — (Lovrić Jović 2011:192; 2004:163, 164).

U svim se trima korpusima u izricanju datuma potvrđuje sintaktička veza *na + glavni broj u akuzativu + mjesec u genitivu*.

Genitiv je u ćirilčnim oporukama potvrđen u izjavama o raspodjeli novca nasljednicima, kada je vrsta novca izrečena genitivom: *ostaljam mađarija četiri stotine 400*. Sintaktički se kalk²³, inače obilan u onodobnome dubrovačkom govoru, prepoznaje u primjeru: *činim i od dobre volje (< tal. di buona voglia)*. Genitiv posvojnosti potvrđen je u primjeru: *Rosandi kneza Duke*.

Prijedložni genitiv, s prijedlogom *kod*, potvrđen je u značenju 'posjet' ili 'pripadnost nečijem domu'. Tada se imenicom ili zamjenicom u genitivu označava osoba čiji je dom: *Petru Mićovu što je kod mene mađarija petnaes*.

²⁰ Zaključilo se, pritom, kako u slučaju sročnosti s atributom u muškome rodu, valja uzeti u obzir mogući utjecaj talijanskoga jezika gdje ta imenica ima poseban oblik za muški rod (ž. *serva*; m. *servo*).

²¹ Riječ nije promotrena u analizi *frančezarija* pa se ovom prilikom primjer ekscerpirao izravno iz korpusa.

²² Malobrojnost potvrda onemogućuje utemeljenu usporedbu s latiničnim oporukama i *frančezarijama*.

²³ O talijanskome utjecaju na sintaktičkoj razini v. Lovrić Jović 2011, poglavlje *Sintaksa* (str. 142. – 241.).

Primjer potvrđuje u tom slučaju prijedlog *kod* što svakako nije dubrovačka značajka.²⁴ U istoj oporuci nakon te rečenice slijedi druga — *Slugi koja bi bila u mene groša dinara deset* koja potvrđuje dubrovačku značajku — prijedlog *u* na mjestu *kod* s genitivom. Ćirilčne ga oporuke potvrđuju obilnije nego latinične: *Slugi koja bi bila u mene groša dinara deset, što bi u koga se skožalo da stoje u moje žene*. Latinične na 100 stranica teksta imaju tek jedan primjer: *u njega u kuću*. *Frančezarije* također “oskudijevaju” ovom dubrovačkom specifičnošću te su je potvrdile samo jednim primjerom: *kad vidu doć u njih u kuću njihova belzovina* (Lovrić Jović 2004:82, 2011:176).

Sličan je i genitiv u primjeru: *robova risćanski[j]le deset kol[j]i bi bili na gali-jam aliti u Turaka* — gdje mu se pripisuje obilježje pripadnosti.

Dijelni je genitiv zamijenjen akuzativom u primjeru: *ostaljam ja rećeni Adži Jovo mol[j]il[j]em prokuraturom dinara od što sam naredio u tastamentu*.

Akuzativ je najčestotniji u konstrukciji *ostavljeti u + akuzativ*: *Ostaljam u Svetu Gospu, da imaju dat u crk[v]u kako je običaj, Duci i ženi mu u Dobroviće mađarija 8, Vasilu Vukoviću u Saral[j]evo za ljubav mađarije dvi[j]le, U svaku kuću u Mustaće risćansku po [j]lednu mađariju*. Akuzativ je kao zamjena za mnoge padeže bio prisutan i prije 17. stoljeća i kod starodubrovačkih pisaca i u čakavštini (Zima 1887:222). Tako su i latinične oporuke obilno svjedočile o zamjeni lokativa akuzativom, no tamo su zasvjedočene i dopune u dativu: *ostavljam Svetijem Vlasi dinara dvanes* (Lovrić Jović 2004:84).

Dativ je u toj službi potvrđen i u ćirilčnome korpusu, kada se ostavljenom odnosi na osobe, a ne na ustanove: *Ostaljam drugom unuku Staninu, ostaljam ja rećeni Adži Jovo mol[j]il[j]em prokuraturom dinara od što sam naredio u tastamentu*.

Lokativ je zasvjedočen u primjeru: *za dušu pol[j]ati po crkvam opela*.

Posebno ćemo se osvrnuti na načine izricanja posvojnosti. Iako su neki od njih usput spomenuti i u sintaktičkome opisu, izricanje posvojnosti u starome dubrovačkome govoru dobro je prikazati na jednome mjestu.

1. Danas uobičajeni način iskazivanja posvojnosti posvojnomo zamjenicom ili posvojnomo pridjevom u ćirilčnim je oporukama zasvjedočen većom čestotnošću od ostalih: *dolama moga pokojnoga oca, moju ženu Vimi[j] u i moga sestrića Miletu; Šainu, momu robu; drugom unuku Staninu, sinu Kuzmanovu, sinovcu Sladoljlevu*.

Isto su potvrdile latinične oporuke i *frančezarije* (Lovrić Jović 2004:86; 2011:176, 177).²⁵

²⁴ O tome v. Lovrić Jović 2004:82; 2011:176.

²⁵ S obzirom na činjenicu da je to uobičajeni način izricanja posvojnosti i u današnjemu standardnom hrvatskom jeziku, neće se navoditi primjeri iz usporednih građa.

2. Ćirilčne oporuke potvrđuju izricanje posvojnosti i konstrukcijom s prijedlogom *od: djeci od moljle ćeri*.

To je poznato i oporučiteljima iz latiničnih oporuka (*stražanima od duše moje*), i *frančezarijama* (*gospođi od ove kuće*) gdje se skupini pribrojio i genitiv cjeline, te objasnidbeni genitiv, jer oni također izriču posjedovatelja svojstva: *Boles od glave*; odnosno *iskra od ljubavi*, *način od života*, *čas od smrti* (Lovrić Jović 2004:87, 2011:176).

3. Oporuke na ćirilici potvrđuju izricanje posvojnosti dativom ličnih zamjenica: *ćeri mu dolama* ('njegovoj kćeri'), *Bogiću na Zagoru i bratu mu* ('njegovu bratu'), *Duci i ženi mu u Dobroviće mađarija 8*.

U latiničnima je isto tako (*ženi mu Kati*, *djetetu mu*, *sestri joj Kati*, *sinu joj*); kao i u *frančezarijama* (*tebe ti srbi škina* 'tebe svrbe tvoja leđa', *zlo ti je po njih er im je mati umrla*) — (Lovrić Jović 2004:88; 2011:177).

4. Ćirilčne su oporuke potvrdile i posvojnost izrečenu besprijedložnim genitivom²⁶, sintaktičkim pretečom prijedložnoga (*s od*): *Davini Marka Milevića*, *Rosandi kneza Duke*.

Jezik latiničnih oporuka tu je *starinu* već bio napustio²⁷, dok je analiza *frančezarija* pokazala tek oskudne primjere (*Tužna bića jednoga djetića*) kojima su se pridružili i primjeri genitiva u službi izricanja posjedovatelja značajke, tipa: *ali si što gorega stasa ali brkova* (Lovrić Jović 2011:176).

U ćirilčnim oporukama nije potvrđeno izricanje posvojnosti ličnom zamjenicom u genitivu jednine ili množine, bilo bez prijedloga ili s prijedlogom (*u* i *od*), što je uobičajena značajka onodobnoga dubrovačkoga govora pa je potvrđuju kako latinične oporuke (*nje djeci*, *bez nje volje*, *nje i nje djece*²⁸, *nje plata*; *na njih dušu*, *njih djeca*), tako i *frančezarije* (*iz nje usta*; *nje riječi*; *u nje matere*; *Vi, gosparu, koji ste nje brat*) (Lovrić Jović 2004:86; 2011:175).

Ćirilčni korpus ne potvrđuje ni drugi (danas visokočestotni) način izricanja posvojnosti — konstrukcijom s prijedlogom *u*, pred bilo kojom ličnom zamjenicom u genitivu, npr. (iz latiničnih oporuka): *u njega u kuću* 'u njegovu kuću'; ili (iz *frančezarija*): *kad vidu doć u njih u kuću njihova belzovi-*

²⁶ Besprijedložni je genitiv uvjetovao prodor sintaktičkoga talijanizma u hrvatski književni jezik. Naime, genitiv kao padež posvojnosti, postojao je i prije rečena inojezična utjecaja. Upravo je postojanje (pogotovo besprijedložnoga) genitiva u sustavu hrvatskoga kao jezika primatelja otvorilo mogućnost lakome ulasku prijedložnoga genitiva talijanskoga podrijetla kojim se, nadalje, samo povećala proširenost posvojnoga genitiva. To je, naime, omogućila činjenica što je hrvatski književni jezik pripadanje posjedovatelju 3. lica veoma dugo izricao genitivom lične zamjenice (*usp.* Hudeček 2006:242).

²⁷ U analizi (Lovrić Jović 2004) nije se utvrđivala ta jezična značajka.

²⁸ 'Njezino i njezine djece'.

na. Svakako treba naglasiti da su spomenuta dva primjera jedini primjeri svoje vrste u oba korpusa (te oba u konstrukciji s imenicom *kuća*) (Lovrić Jović 2004:82; 2011:176). Može se zaključiti da je taj uobičajeni izraz za suvremeni dubrovački govor zapravo zaživio tek kasnije — kao zamjena za stare napuštene konstrukcije tipa *nje djeca* ili *djeca od moje kćeri*.

Zaključak

Zaključak će se svesti na bitnije razlike između jezika ćiriličnih i latiničnih oporuka te na sponu s jezikom Matije Divkovića.²⁹

Poznato je da je onodobni dubrovački koinè, koji je objedinjavao jezične elemente glagoljskih spomenika, kao relativno izjednačeni naddijalektni tip jezika uvelike utjecao na toga bosanskoga franjevca za kojega je Gabrić-Bagarić zaključila kako pripada »onim jezično povijesnim tokovima koje možemo smatrati izravnim prethodnicima hrvatskoga književnoga jezika na štokavskim temeljima« iz kojih je razloga Divković podjednako dio bosanskohercegovačke i hrvatske književne i jezične baštine.³⁰

Razlike između ćiriličnoga i latiničnoga korpusa očite su u strukturi oporuka, jer su latinične oporuke *pravilnije*, administrativno preciznije napisane te sadržavaju vrlo često latinski ili talijanski uvodni ili završni dio oporuke.

Na fonološkoj su razini utvrđene razlike u nepostojanju fonološkoga raguzeizma *manastijer* koji se u ćiriličnim oporukama ostvaruje samo s ikavskim odrazom (*manastir*), zatim otpadanje glasa *h* koje je u ćiriličnim oporukama dosljedno (*ercegovačkomu*, *riščanski[j]e*, *do'odilo*) dok je u latiničnima rijetko. Najvažnija je razlika između dvaju korpusa ekavski odraz (u likovima *verovano*, *mesto* i *leto*) u ćiriličnim oporukama jer se na tim mjestima u hrvatskome standardnom jeziku (ali i u onodobnome dubrovačkom govoru, odnosno u latiničnim oporukama) *ě* ostvaruje jekavskim odrazom.

Morfološka razina ne donosi većih razlika, pa se tako čak i netipična dubrovačka imena sklanjaju na tipičan *dubrovački* način (D jd *Mil[j]u*, *Jovu*).

Osim u duljini i složenosti rečenice, ni sintaktička razina nije donijela većih razlika između ćiriličnoga i latiničnoga korpusa.

Usporedba s Divkovićevim jezikom kreće od Divkovićevih fonoloških raguzeizama — hiperijekavizama *manastijer*, *mijer*, *mijeran*, *nijesam*, *pijer*, *rijeti*, za koje možemo reći da ne postoje u ćiriličnom korpusu oporuka jer

²⁹ Vidi u Divković 2013.

³⁰ Gabrić-Bagarić 2000:18.

ih jedini potvrđeni leksem *manastir* — nijeće; dok je jekavizam u fleksiji (npr. *istijeh, istijem, kojijeh*) ono što preuzimaju i oporučitelji koji pišu ćirilicom (*ubogil]em, mol]il]em, stari]lem*).

Ističemo, ovom prilikom, sličnost fonološke prirode — za oporuke ključni glagol *ostavljam* u Divkovića se javlja u liku s ispuštenim glasom *v*: *ostaljam*, a jednako je tako i u ćirilčnim oporukama (*ostaljam*), dok se u usporednim korpusima, ali i šire, u analizama dubrovačkoga govora, ta osobitost nikada ne javlja.

Jezična analiza ćirilčnih oporuka, osim nekoliko *nedubrovačkih* ekavizama, potvrdila je elemente svojstvene onodobnom dubrovačkom govoru. Kako je riječ o administrativnome jezičnom žanru ti su elementi svojstveni i dubrovačkomu koinèu koji objedinjuje jezične elemente glagoljskih spomenika.

Literatura

- Brozović, Dalibor. 1970a. *Standardni jezik. Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*. Matica hrvatska : Zagreb.
- Brozović, Dalibor. 1970b. Dijalekatska slika hrvatskosrpskog jezičnog prostora. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 8. Zadar. 5–32.
- Brozović, Dalibor. 1978. Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti. *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*. Ur. A. Flaker i K. Pranjić. Zagreb. 9–83.
- Budmani, Pero. 1883. Dubrovački dijalekat, kako se sada govori. *Rad JAZU* 65, 154–179.
- Divković, Matija. 2013. *Nauk krstjanski za narod slovinski. Sto čudesa aliti zlamen'ja blažene i slavne Bogorodice, Dvice Marije*. Uvodna studija, rječnik i tumač imena *Nauka krstjanskoga*: Darija Gabrić-Bagarić. Transkripcija *Nauka Krstjanskog*: Darija Gabrić-Bagarić, Dolores Grmača, Maja Banožić. Uvodna studija, transkripcija, rječnik i tumač imena *Sto čudesa*: Marijana Horvat. Izdaje Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene; Biblioteka: Opera Franciscana Bosnae Argentinae; Urednik: Marko Karamatić. Sarajevo.
- Gabrić-Bagarić, Darija. 2000. *Matija Divković — Izbor iz djela*. Vinkovci.
- Hudeček, Lana. 2006. *Izricanje posvojnosti u hrvatskome jeziku do polovice 19. stoljeća*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje : Zagreb.
- Lovrić Jović, Ivana. 2002. Pristup genezi dubrovačkoga govora s leksičkoga stajališta. *Drugi hrvatski slavistički kongres: zbornik radova*. Ur. Dubravka Sesar i Ivana Vidović Bolt. Hrvatsko filološko društvo : Zagreb. 583–

588.

- Lovrić Jović, Ivana. 2004. *Jezična analiza hrvatskih dubrovačkih oporuka iz 17. i 18. stoljeća*. Magistarski rad u rukopisu. Knjižnica Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Lovrić Jović, Ivana. 2008. Morfološka svojstva jezika hrvatskih dubrovačkih oporuka iz 17. i 18. stoljeća. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 34:1, 217–237.
- Lovrić Jović, Ivana. 2011. *Jezična analiza frančezarija — Ponašijenčene Molièreove komedije kao književni ogled dubrovačkoga pučkog govora*. Doktorski rad u rukopisu. Knjižnica Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Lovrić Jović, Ivana. 2015. *O starome dubrovačkome govoru nazbilj. Jezična analiza dubrovačkih frančezarija*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje : Zagreb.
- Rešatar, Milan. 1952. *Najstarija dubrovačka proza*. SAN : Beograd.
- Stipišić, Jakov. 1985. *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*. Školska knjiga : Zagreb.

I testamenti ragusei cirillici del Seicento e del Settecento

Riassunto

Nel periodo del Seicento e del Settecento la lingua croata negli scritti archiviali di Dubrovnik viene usata più che nel precedente nonostante la cancelleria slava ci sia stata presente fino al Cinquecento. I documenti della cancelleria slava sono stati scritti nella lingua croata e nella scrittura cirillica, mentre i testi scritti nella grafia latina sono appena prevalsi nell'Umanesimo e nel Rinascimento. È noto che l'archivio di Dubrovnik è stato accuratamente esplorato, il che si riferisce prima di tutto alle ricerche istoriografiche, mentre la lingua stessa è stata raramente oggetto di ricerca, principalmente quella degli scritti più remoti.

L'orientamento dell'autrice al periodo scelto sorge dall'idea di esplorare il vernacolo di Dubrovnik nel periodo prestandard della lingua croata, mentre il tipo di corpus è stato scelto in contrasto a quello letterario.

I postulati basilici di un testamento sono l'unilateralità della dichiarazione del testatore ed il fatto che si tratti di un atto personale e rigorosamente formale. La personalità nell'espressione e l'immediatezza dello scrivere sotto dettatura sono fattori per i quali i testamenti vengono inclusi tra documenti linguistici più rilevanti nei quali il vernacolo possa rispecchiarsi.

Tra i testamenti ragusei in lingua croata ci sono alcuni in scrittura cirillica. L'articolo esplora le loro caratteristiche attraverso tre livelli — quello fonologico, quello morfologico e quello sintattico, mentre i risultati verranno paragonati a quelli ottenuti dall'analisi dei testamenti ragusei scritti in grafia latina.

Ključne riječi: ćirilčne oporuke, dubrovački govor, 17. i 18. stoljeće, fonološka, morfološka i sintaktička analiza

Parole chiave: testamenti in cirillo, vernacolo di Dubrovnik, il Seicento ed il Settecento, analisi fonologica, morfologica e sintattica